

Fej Párt – Has Párt

Molière-nek egy kevésbé népszerű színműve az *Embergyűlölő (Mizantrop)*. Alceste, a főhős igen magasztos eszméket képvisel és akar megvalósítani egy eszménytelen, sikerorientált világban. A történetben ő a legigazabb ember, a legnemesebb személyiség. Minden körülmények között ragaszkodik az elveihez. Ebből fakad cselekedeteinek következetessége, állandósága.

Alceste ellenpontja – és imádottja – Célimène, a társasági élet közép-pontja. Kiváló manipulátor, aki művészi fokon gyakorolja a színlelést, a képmutatást. Cselszövőként, intrikusként rendkívül gyakorlatiasan viselkedik: mint egy kis „Machiavelli-tanítvány”, ő tartja kézben és mozgatja a szálakat. Célimène életeleme az embereket manipuláló játék, amelyből minduntalan nyertesként kerül ki. A gyors diadalok igénye hajtja, úzi tovább egymást követő kombinációkba. Létét – önmaga számára – az egyre újabb pillanatnyi sikerekkel tudja igazolni. Mintha folyamatosan az eseménytelenség elől menekülne – attól félve, hogy ismételt külső győzelmek nélkül a személyisége elenyészik. Életéből hiányzik a belső folytonosság: állandó újrakezdést mutat a viselkedése.

A két ellenpont között helyezkedik el Philinte és Éliante. Célimène-hez hasonlóan ők is abból indulnak ki, hogy milyen az emberek természete, de ezt a tudást nem kihasználásukra, hanem inkább – persze nem ilyen didaktikus leegyszerűsítéssel – javítgatásukra próbálják fordítani. Nem oldódnak fel az elvektől mentes gyakorlatiasságban, de nem is képviselik elvontan, erőszakosan az elveiket. „A világhoz igazítsd elméd” – fogalmazza meg Alceste barátjaként Philinte.

Molière értékítéletéről a darab végkifejlete árulkodik. Alceste – mivel nem tudja megváltoztatni a többieket, az elveiből viszont nem hajlandó engedni – végül a pusztai magányba emigrál. Célimène túlkombinálja magát és lelepleződik: neveltségessé válik a társaság előtt. Vagyis a vágyott ünneplés helyett megvetést harcol ki. Philinte és Éliante viszont egymásra talál: boldogan élnek, míg meg nem halnak.

A színművet az teszi talányossá, hogy műfaji megjelölése: vígjáték. De mitől lesz ez a történet mulatságossá? Kit kell itt kikacagni? „Vagy tudunk nevetni Alceste-en vagy nem értjük a darabot” – adja meg a választ az egyik kommentátor. Rousseau pedig azt rója fel Molière-nek,

hogy „darabjai a bűn és a rossz erkölcs iskolái [...] Legfőbb gondja, hogy neveltségessé tegye a jószágot és egyszerűséget [...] A becsületes emberek nála csak beszélnek, a bűnösök cselekszenek”.

Minden eszmei-erkölcsi elv valamilyen általánosabb ügyre vonatkozik, de önmagában véve nem az ügyről, a gyakorlati alkalmazásáról szól, hanem csupán az elv hirdetőjéről, gazdájáról. Arról, hogy az illető szubjektíve éppen az adott elvhez kötődik. Elvek, eszmék ütközésében – a maga közvetlenségében, funkcionálisan – szubjektív vélekedés, beállítódás áll szemben egy másik szubjektív vélekedéssel, beállítódással. A közöttük esetleg meglévő objektív hierarchia itt nem jelenik meg. Ennyiben az effajta elviség öncél: valamely elv, eszme hirdetése pusztán magáért az elv, az eszme kedvéért. Ezen a szinten – mondhatni – tisztán magánügy, hogy ki milyen elvet vall. Csak a gyakorlati alkalmazásban kezd a magánügynél többé válni, vagyis amikor emberek együttcselekvései (tehát nem pusztán vitái!) során megütközik mások elveivel, elképzeléseivel, törekvéseivel, illetve megmérkőzik a tapasztalati valóság ellenállásával. Ekkor lesz az elveknek (ezért objektíve helyes vagy helytelen, reális vagy irreális voltuknak) praktikus tétje, tesznek szert gyakorlati jelentőségre – avagy megmaradnak a megvalósulatlanság gyakorlati jelentéktelenségénél. Ténylegesen csak a konkrét alkalmazás során derül ki, mutatkozhat meg az egyes elveknek – adott szituációban – értékes vagy súlytalan volta. Szigorúan véve, minden elv, eszme annyit ér, amennyi realizálódik belőle.

Mi a *Mizantróp* elméletileg általánosítható üzenete? A molière-i ábrázolásban a világunkhoz való három, jól elkülönülő viszonyulással találkozunk.

1. Elvektől mentes pragmatizmus. Olyan – elvek, eszmények nélküli – gyakorlatiasság, mely kizárólagosan a gyors sikerre orientálódik és a közvetlen eredményen méri a sikert. Minden eszköz helyes, mely jól szolgálja az elérni kívánt célt.

2. Elvont elviség. A szellemi elvárásokat (elv, eszme, eszmény) az objektív realitásoktól függetleníteni próbáló forma. Az ilyen elvárásokat a tapasztalati valósággal szemben előnyben részesíti, azok fölé helyezi. Eszmeileg eltávolodik a korabeli emberek kisszerűnek, alacsonyrendűnek minősített világától. Valamilyen elméleti vagy morális eszmerendszer nevében távolságot tart tőle és igyekszik minimálisra redukálni a vele való érintkezést. Elutasítja, tagadja a fennállót, de ezt absztraktnan, a konkrét, kétoldalú érintkezés megszakítására való törekvéssel teszi. Ezzel lényegében lemond a ráhatásról, a befolyásolásáról. Elvisége megreked az elvontság szintjén: valójában absztrakt dogmaként működik. Tényleges funkciója nem a változtatás, hanem az uralkodó állapotokkal szembeni önmegőrzés, önvédelem.

3. Alkalmazott elviség. A szellemi elvárásokat (elv, eszme, eszmény) és az adott valóságot azonos szinten összekapcsoló forma. Megkísérli

az objektív realitásokban megvalósítani, azokba „beleírni” az elvárásait. Beállítódásának két pillére van. Kiinduló alap a tapasztalati világ (az éppen adott emberek, irányultságok, az erőviszonyok), ugyanakkor vele szemben eszmei távolságtartást is létesít. Az ebből következő magatartás nem egyszerűen a fennálló kiszolgálása, hanem a valóság gyakorlati megváltoztatására való szisztematikus törekvés. Ez a törekvés attól lesz szisztematikus, hogy valamilyen elméleti elvrendszer, eszmerendszer, értékrend gyakorlati közvetítésén munkálkodik: annak az adott valósághoz közvetítéséhez, közelítéséhez keresi az eszközöket, eljárásokat. Elengedhetetlen kritériuma az alkalmazhatóság, az alkalmazás. (Erről az álláspontról: a legnemesebb eszme is elvont, funkciótlan, mert hatástalan, ha nem teremthetők meg a kivitelezéshez a megfelelő eszközök, illetve hiányzik azok megfelelő alkalmazása.)

Megjegyzendő, hogy más színműveiben is figyelemre méltóan jelenik meg Molière szemléletmódja. Mind a *Tartuffe*-ben, mind a *Don Juan*ban megmutatja, hogy milyen a korabeli társadalom, milyenek az emberek. Ábrázolása szerint az álszent, az alakoskodó, a képmutató, az ügyeskedő éri el a sikereket. Ilyen a világunk természete és az érvényesül, aki gátlástalanul engedelmeskedik ennek a logikának. Ugyanakkor Molière értékrendje tiltakozik e világ elvtelen gyakorlatiassága ellen és egy – a történetekben szervesen – „isteni beavatkozással” (bölcshatalom, kőszobor) korrigálja a morálisan kizökkent valóságot. Művészként helyre akarja billenteni, de realistiként tudja, hogy ez – az adott korban – csak valamilyen nem e világi deus ex machinával lenne végrehajtható. A korabeli társadalomban az elvekkkel, eszményekkel szemben a pragmatikus ügyesség az erősebb.

Minek a pártján?

Szeretjük szidni a pártokat. Szeretünk velük foglalkozni, róluk beszélni. Szeretünk valamelyik politikai pártra szavazni.

Kevesébé szeretünk azon elmélkedni, hogy egyes tetteinkkel – mélyebb összefüggésekben – valójában minek a pártját fogjuk. Pedig – jobban belegondolva – minden cselekedetünkkel (és nemcselekvésünkkel) a szavazatunkat adjuk le valamire. Tevékenységünk irányulhat részcélok (részleges célok) vagy átfogóbb célok megvalósítására, illetve egy másik metszetben rövidebb vagy hosszabb távú eredmények elérésére. Szándékainknak, törekvéseinknek – bizonyos megközelítésben – két alaptípusa létezik.

Vannak tetteink, melyeket – súlyozva a bennük keveredő motivációkat – egy közvetlen cél elérése, a pillanatnyi vagy szélesebb körű gyors, egyszeri siker reménye mozgat. Viselkedésünket irányíthatja valamilyen rövidebb távú előnyre, eredményességre való törekvés (a most, a jelen

– mondhatni valamiféle konkrét „tűzoltás” szándéka). Ugyanakkor irányíthatja valamilyen bonyolultabb, összetettebb, átfogóbb (azaz komplexebb, illetve hosszabb távú) eredményesség igénye is. Ez utóbbi esetben távolságot teremtünk spontán vágyainkkal, ösztönzéseinkkel szemben annak érdekében, hogy ezek rovására, feláldozása árán is tartós megoldást érjünk el. (A „tűz megelőzésre” koncentrálunk, hogy elkerüljük az utólagos „tűzoltás” feladatát.)

Jelen írás az előbbi beállítódást – szimbolikus kifejezéssel – haspártinak (a Has pártjára állónak), az utóbbit fejpártinak (a Fej pártjára voksolónak) nevezi. Tehát ebben a leosztásban kizárólag a Has Pártja (pártjai) és a Fej Pártja (pártjai) léteznek. Minden igyekezetünk elsődlegesen haspárti vagy fejpárti. (Az elnevezések tisztán leíró jellegűek: nem tartalmaznak semmiféle értékelést, minősítést. Akár A és B típusúként is jelölhetnénk.) Alternatívájukban a gyorsabb hatásra, megtapasztalható, megfogható sikerre, eredményre törekvés és a valamilyen teljesebb megoldásra (átfogóbb, tartósabb, távlatilag szilárd eredményre) törekvés választja fejeződik ki.

A haspárti beállítódásban előnyt élveznek az azonnali, jelenbeli igények, az itt és most előnyök. Haspárti álláspontra helyezkedik (haspártiként viselkedik), aki éppen valamilyen közvetlen létezését biztosító fizikai szükséglet kielégítését (pl. a jóllakást) tartja a legfontosabbnak. Haspárti (azaz „életszerű”, hétköznapi) álláspontra helyezkedik, aki éppen valamilyen szellemi szükséglet halaszthatatlan kielégítését (pl. egy információ, részismeret rögtöni megszerzését) ítéli a legfontosabbnak. Haspárti álláspontra helyezkedik, aki éppen azt tartja a legfontosabbnak, hogy mihamarább egy adott konkrét élményben részesüljön. Haspárti álláspontra helyezkedik, aki éppen valamilyen lelki hiányérzetének gyors orvoslására törekszik. De az is haspárti álláspontra helyezkedik, aki az azonnali aktivitás, itt és most cselekvés, a tétlenségtől, passzivitástól menekülés szubjektív lelki-morális igényének engedelmeskedik. Ezekben a példákban a „has” az életet a maga egyszerű közvetlenségében, mindennapiságában szimbolizálja.

Életfolyamatunk gyakorlatában a „has” – szigorúan véve – elsőbbséget élvez a „fej” szemben. A gyomor táplálása, vagyis a pusztán biológiai életben maradás a „fej” működésének előfeltétele. A pszichikum szubjektíve elviselhető „táplálása”, „jóllakata” – vagyis a pszichofiziológiai életben maradás – a „fej” működésének előfeltétele. Ugyanakkor szükséges egy másik összefüggést is hangsúlyozni.

A „has” és a „fej” ugyanabban az idődimenzióban létezik: a most dimenziójában. De nemcsak ugyanabban. A „has” (a jelen) funkcionálisan megelőzi a „fejet” (a nagyobb léptéket, a távlatot). A „has” működése az alap. De csak az alapot és nem a tartalmat adja a „fej” működéséhez. Így létezésük azonos idődimenziója mellett eltérő idődimenziójuk is fennáll. A „has” közvetlenül az itt és most szolgálatában áll. Horizontja, pers-

pektívája a – tágan vett – jelen. A „fej” viszont képes elrugaszkodni a jelentől és szélesebb horizonton mozogni. Képes arra, hogy a mindenkori itt és mostot különböző eszmék, elvek stb. nevében megbírálja, illetve ellenpontoszza.

A „has” működése (az életösztön) közvetlenül nem igényli a „fej” segítségét, bármiféle eszme, eszmény jelenlétét. Az életösztön spontán módon hat. Az egyes egyén esetében a „has” – funkcióját tekintve – a „fej” (mint komplexitás, illetve mint távlat, jövőkép) nélkül is létezhet. A „fej” viszont életképtelen a „has” nélkül. Másrészt azonban a „fej” képes arra, hogy – bizonyos értelemben – a valóság fölé emelkedjen. Képes úgy eltávolodni a valóságtól, hogy megkettőzi azt: létrehozza a tapasztalati és a képzelt (elképzelt, eszmei) valóság kettősségét.

A „fej” által gyakorolt kontrollnak két alapváltozata alakult ki. Az egyik elvi-lelkiismereti megfontolásból akarja a célt, de nem foglalkozik a hozzá vezető eszközökkel: azok alkalmazásával-alkalmazhatóságával. Nem mérlegeli, hogy közülük melyek lehetnek eredményesek és melyek nem. (Elvont elviség.) A másik a kitűzött cél elérhetőségére, realizálhatóságára koncentrál: a meglévő (illetve megteremthető) eszközökhöz próbálja igazítani a végső célkitűzés konkrét megvalósítási szintjét. Szándéka szerint végső célját valósítja meg a mindenkori aktuális, jelenbeli tevékenységével úgy, hogy mindvégig az objektív realitás bázisán marad. (Alkalmazott elviség, mint az eszközöknek és az eszmék, elvek által befolyásolt gyakorlati céloknak az összehangolása.)

Megesik tehát, hogy az említett kettősség, elkülönülés megszilárdul, tartóssá válik és a „fej” működése saját útra tér. Más esetben azonban a megkettőződés viszonylagos és átmeneti, mert a „fej” úgy emelkedik a tapasztalati valóság fölé, hogy kívülről visszahat rá: irányító befolyása alá vonja. Azáltal, hogy folyamatosan újratermeli és feloldja a tapasztalati valóság és a gondolat elválasztottságát, dinamikus kapcsolatot hoz létre közöttük.

1. Fejpárti álláspontra helyezkedik, aki megengedheti magának, hogy gondolatban elrugaszkodjon a valóságtól és a tapasztalati világgal szemben előnyben részesítsen valamilyen eszmei világot. Alceste története azt mutatja, hogy a „fej” – bizonyos mértékig, határok között – elvonatkoztathat a „hastól”. Megteheti, hogy a mindennapi élet ellen fordul. Teljesen nem tekinthet el működésének materiális, biológiai alapjától, de gondolati-lelkiismereti (elvi, eszmei) absztrakcióba vonulhat, menekülhet előle. Természetesen más vonatkozásban az ilyen absztrakció egyáltalán nem absztrakt: éppen ez táplálja a személyes lelkiismeret subjektivitását. Ennyiben itt a fejpárti kiindulópont átcsap haspárti magatartásba, gyakorlatba (morális „tűzoltás” mint „lélekkentés”). Az írás további része a fejpártiságnak erre a „kevert” változatára nem vonatkozik.

2. Fejpárti álláspontra helyezkedik, aki az egyszeri vagy rövid távú előnyök rovására átfogó szerkezeti előnyöket preferál és ezért – az egy

szempontú, egyoldalú, részleges cél haspárti eredménycentrizmusával szemben – egy adott struktúrából fakadó rendszerszemléletet próbál érvényesíteni. Nem pusztán többoldalú, holisztikus megközelítést alkalmaz, hanem működő rendszerekben és a rendszereket meghatározó struktúrákban gondolkodik. (Például a komplexebb, közvetett eredmény elérése érdekében bizonyos eseményeket kiváltó okok átalakítása, felszámolása és az eredmények ezen keresztül történő befolyásolása.)

3. Még átfogóbb fejpárti álláspontot képvisel, aki nem pusztán egy adott struktúrából adódó rendszerszemléletet próbál érvényesíteni, hanem távlati célokat, hosszú távú szempontokat is figyelembe vesz, azaz perspektivikusan szerkezeti nézőpontot alkalmaz. Mondhatni, egyesíti, szintetizálja a strukturális és a történeti szempontot. Ebben a megközelítésben teljesen súlytalan, érdektelen valamennyi olyan törekvés, amely érintetlenül hagyja a negatívumokat előlődző rendszert, azaz nem keresi az átmenetet (átvezetést) más, az elutasított alapszerkezeten túllépő struktúrába. Kielezeten fogalmazva: ami nem minden, az semmi. Amely cselekedet, esemény nincs velünk, az ellenünk van. (Vö. Egy rendszer megjavításának és meghaladásának különbségéről. *Eszmélet*, 81.)

Akinek a táplálék szerzése a jelenbeli fő célja, és a jóllakást, a pillanatnyi megélhetést tartja a legfontosabbnak, az cselekvésével magától értetődően szavaz a Has pártjára. Ennél összetettebb képet mutat és komplexebb megközelítést igényel a megélhetés kérdése fejpárti nézőpontból.

Aki megengedheti magának, hogy fontosnak tekintse a hosszabb távú megélhetésének biztosítását, az kénytelen a haspártinál átfogóbb összefüggésekkel számolni. Előbb-utóbb belátja, hogy ennek megvalósítása nem csak rajta múlik: megélhetésének feltételei mások, a többi ember megélhetésétől is függnék. (Ennek hiányában az ő megélhetése is veszélybe sodródhat.) Átfogó megoldást keresve kénytelen felismerni: saját hosszú távú megélhetésének biztonsága miatt abban érdekelt, hogy garantált legyen valamennyi állampolgár megélhetésének a lehetősége.

Aki belegondol a hosszú távú megélhetés biztonságának még szélesebb feltételeibe, az érdeklődését kibővíti a helyinél (nemzetgazdasági, regionális) átfogóbb, emberiségléptékű keretekig és a biztonságkeresésbe történeti (világtörténelmi) szempontokat is bekapcsol. Átfogó megoldást keresve kénytelen felismerni: a hosszú távú megélhetés biztonsága miatt érdekelték vagyunk abban, hogy valamennyi megszületett és jövőben megszülető egyén megélhetésének a lehetősége biztosítva legyen. Olyan világméretű, emberiségléptékű társadalmi berendezkedés létrehozásában vagyunk érdekelték, amely társadalmi szerkezeti garanciákkal akarja mindenki számára biztosítani a megélhetés lehetőségét.

Zárójelben megemlíthető egy a jelen írás tárgyát nem képező összefüggés. Az eddig vázoltakból kitűnik: minden közvetlen szándékunk, törekvésünk – végső soron – vagy haspárti vagy fejpárti. Némiképp leegyszerűsítve és sarkított megfogalmazásban: önmagunkhoz és konkrét helyzetünkhöz választott viszonyulásunkkal, beállítódásunkkal vagy a Has pártjára vagy a Fej pártjára szavazunk. Ebből azonban nem feltétlenül következik, hogy valamennyi cselekedetünk (hatásaiban) a szándékunkéval azonos pártállású lesz. Egyrészt, mert – nem tudván kellőképpen átlátni, illetve befolyásolni a külső, tőlünk független mozgásokat, erőviszonyokat – szándékunk a megvalósítás során az eredeti céltól gyakorta eltérül, sőt akár visszájára fordul. Másrészt, mert egycélú törekvésünk kivitelezése a következményeiben nem egydimenziójú. Így tetteinkkel a tényleges gyakorlatunkban – akaratunktól függetlenül, többé-kevésbé spontán melléktermékként – egyidejűleg több témakörhöz „szólunk hozzá”, számos különböző dologra adjuk a szavazatunkat. (Hasonlóan ahhoz, ahogy a képviseleti demokráciában a választópolgárok a négyévente leadott voksukkal többnyire olyasmikre, olyan döntésekre, adnak felhatalmazást, amelyekről nem is tudnak, sőt – ha módjukban állna – az ellenkezőjét választanák.) Az egyes cselekedeteinkkel – nem a szándékok, hanem a gyakorlat szintjén – valójában egészen különböző dolgoknak a pártját fogjuk.

Az aprómunka jelene és jövője

Egy a húszas évek legelején keletkezett regényből (Gladkov: *Cement*) idézem fel a következő jellegzetes módszertani polémiát. Az egyik nézet szerint „a jelen, a ma szükségleteit kell szem előtt tartani” és elsőbbséget adni „az égetően sürgős munkáknak”. Ártalmas, ha a „képzeletünk a jövő képeiből megalkotja a jelen fellengzős romantikáját”. A vitapartner érvelése: egy kényszerhelyzetet, feladatot nemcsak „holmi apolitikus szakember” módjára lehet megoldani, aki nem tud, de egyáltalán „nem is akar a napi tények fölé emelkedni”. A polgárháborúban lepusztult gyár termelésének újrarendítése egyszerre adna választ „a holnap és a ma szükségleteire”.

A két vélekedés ütközésében végső soron az alábbi dilemma nyer kifejezést. Kézenfekvő, hogy „a jelen, a ma szükségleteire” adható olyan válasz, amely közvetlenül – mintegy „tűzoltó” módszerrel – igyekszik kielégíteni az igényeket. Az alapproblémának ebben a megközelítésében a „tűzoltás” fontossága sorrendi elsőbbséget követel minden más szempont rovására. Ebből adódóan a mindenkor jelen irányítja, fogságában tartja a jövőt. A mai szükségletre adott válasz építi ki a holnapot, a holnapi jelen a holnapután és így tovább. Folyamatossá válik, állandósul a „tűzoltó” tevékenység. Ebben az eljárásban valamilyen spontán jövőt formál ki a

„tűzoltások” sorozata. Mondhatni, az egymást követő „tűzoltások” „felégetnek” minden egyéb kiutat.

Kérdés, hogy nem létezik-e más út. Vajon nem elégíthetők-e ki a jelen szükségletei ettől eltérő, nem „apolitikus” módon? Nem adható-e a jelen feladataira olyan válasz, amely a mai feladatokat úgy próbálja megoldani, hogy egyidejűleg távlati (stratégiai) célkitűzéseket is beépít a megoldásokba. Nevezetesen: az egymást követő jeleneket egységes struktúrába szervezi, fogja össze. Vagyis a közvetlen jelenek sorrendi elsőbbségével szemben – ahol lehetséges – a távlati struktúrából adódó megoldásoknak ad elsőbbséget.

Nézzünk egy másik példát is az iménti módszertani alternatívára.

Egy történet főhőse, Harapós Józsi nem szereti azt a világot, amelyben él és magánharcot indít ellene. Szabadidejét azzal tölti, hogy zsebében – szigetelt nyelű – csípőfogóval járja a területet és ha valahol huzalt, kábelt pillant meg, óvatosan, feltűnés nélkül nyissz – elvágja. Titkon abban bízik, hogy aprómunkája nem vész kárba és meg fogja hozni a gyümölcsét: károkozása gondot okoz a rendszernek, sőt akár meg is rendítheti azt. (Ha mégsem, akkor sincs nagyobb baj. A lelkiismerete nyugodt, hiszen ő megtette, ami tőle telt.) Olykor azt is reméli, hogy lázongásának példája ragadós lesz, másokban is megfogon és egyre többen ilyen-olyan szerszámot ragadnak, mígnem a rendszer végül összeomlik. Ha ez mégsem következik be, akkor sem rajta múltott az összeomlás elmaradása. Amire képes volt, azt ő megtette. (A történetben Józsi ihletője a Móricznál szereplő Kis János, aki gyűlölettől vezérelt eltökélt aprómunkával – rágómunkával – ki akarja enni a kövér Sarudit a vagonából.)

Harapós Józsi története azzal az alapkérdéssel kapcsolatos dilemmát veti fel, hogy miként tudunk valamilyen strukturális problémát megoldani. Vagyis hogy miképpen lehet az adott problémán túllépő, azt meghaladó új struktúrát létrehozni.

Az egyik nézet szerint az elutasított jelenségek megszűnése és jobbakkal történő felváltása szívós, következetes aprómunkával érhető el. Eszerint mennyiségileg halmozódó részeredmények összetevődéséből egy más világ, kedvezőbb egész alakul ki. A kritizált valóság kitartó roncsolása (illetve a másik megközelítésben: javítgatása) előbb-utóbb elvezet a célhoz: új társadalomszerkezetet eredményez. Szorgos aprómunkánkkal a nem kívánt jelent a nemlétbe, magunkat pedig egy jobb létbe, valamilyen szándékolt jövőbe segítjük át. Jelenünket ily módon tesszük e szándékolt jövő előkészítőjévé.

A másik nézet viszont nem lát esélyt arra, hogy az elutasított világ (társadalmi rendszer) a Harapós Józsi-féle – adott esetben bármilyen sokak által és szorgalmasan végzett – cselekvéstől összeomlik (illetve a sorozatos javítgatásoktól megjavul) és helyébe valami ténylegesen új

szerveződik. Értelmezése szerint a jelen jövője nyitott: tevékenységünk nyomán lényegileg változatlan maradhat, illetve – nézőpontunktól függően – jobbá vagy rosszabbá válhat. Akkor van esély valóban kilábalni az elvetett jelenből, ha sikerül abban valamilyen lehetséges jövőt meglátni és megvalósítani: megkísérelni ebből a választott eszmei célból visszabontani a tevékenységünket. Olyan egységes stratégiával rendelkező cselekvést kialakítani, amely ezzel a mindenkori jelenre alkalmazott jövőképpel dolgozik. Vagyis a változtatásokat egyneművé teszi a szándékolt jövővel. Abból származtatja, vezeti le. Ily módon formálhatók át a létező jelenek a megcélzott jövő szerves múltjává.

Ahhoz tehát, hogy szándékunk szerinti társadalomszerkezet épüljön ki, a változtatásokat kezdettől a kiinduló problémát feloldó új struktúra mentén (azáltal koordinálva és integrálva) – mondhatni célirányosan, a célra felfűzve – kell végrehajtani. A fennállónál jobbnak gondolt egész csak úgy jöhet létre, ha tetteink egy keletkező más rendszer alapszerkezetébe az egész részeként építenek – illetve nem építenek – be bizonyos elemeket.

A következőkben a levont módszertani konzekvenciákat különböző területekre próbálom konkretizálni. Nem véletlen, hogy az olvasó mindezekben a területeken azonos nyelvi kifejezésekkel, logikai fordulatokkal találkozók.

Szociális aprómunka

Minduntalan beleütközünk polgártársaink szegénységének, ínségének, nyomorúságának különböző jelenségeibe.

Vannak, akiket nem rendít meg mások szegénységének a látványa. Azt vallják, hogy a természet rendszerében szükségképpen vannak erősek és gyengék, tehetségesek és tehetségtelenek, ügyesek és ügyetlenek. Az emberiségnek az az érdeke hogy az összes egyén a maga javát keresse, a saját érdekét kövesse és annak érvényesítéséért megküzdjön a többiekkel. Akkor valósul meg a közjó optimálisan, ha mindenki csak önmagára van tekintettel. Ekkor valamennyi egyént maximális erőfeszítésre és találékonyságra készíteti a közöttük zajló verseny kényszere – így automatikusan az összesség teljes erőfeszítése jön létre. Ez előnyös a nemzetnek és az emberi nemnek – de érdeke a sikereket kiharcoló egyének is. Nem jóakarát és rosszindulat kérdése, hogy a különböző adottságú egyének versengésében a jobb adottságúak győzedelmeskednek. Mi sem természetesebb ennél – a végeredmény tisztán matematika. Így van berendezve a világ. Az emberiség haladásának motorja az egyének spontán versengése, amelynek szükségképpen vannak győztesei és vesztesei. Áldozatok nélkül nincs fejlődés. A világ rendje, ezért az igazi humanizmus: „a gyengék pusztuljanak”.

Míg egyeseket a világ rendezettségéről tudósít, addig másokat elkeserít és felháborít a szegénység látványa. Ezért ők nem a versenyre, hanem az életre, az életkörülmények, életlehetőségek javítására (mindenki életben maradásának, megélhetésének lehetőségére) szavaznak, és különböző módokon megkísérelnek változtatni a rászorultságokon.

Vannak, akik önkéntes adakozással, emberbaráti támogatással próbálják elviselhetőbbé tenni némely rászoruló helyzetét. Tudják, hogy bármennyi alamizsnát adnának nekik, „lyukas dézsába hordják a vizet” és ettől nem fog lényegileg megváltozni, pláne megszűnni a szegénység rendszere. De önzetlen jótékonykodást követel tőlük a lelkiismeret.

Vannak, akik civil összefogással (élelmiszer, ruházat stb. gyűjtésével és szétosztásával) vagy karitatív segítségnyújtásokban való tevékenykedéssel próbálnak segíteni némely rászorulón.

Tudják, hogy bármennyi ételmezt, ruhaneműt osztanának szét közöttük, nem fogynak el az ínséget szenvedők. Tudják, hogy semmilyen mértékű segélyezés nem számolhatja fel végleg a rászorultságot és nem tünteti el a szegényeket. De a gyakorlatban mégiscsak ez a kisebbik rossz, ezért nekik ilyen igyekezetet diktál a lelkiismeretük.

A karitatív, szociális alapú támogatás hívei tisztában vannak azzal, hogy semmiféle – bármilyen áldozatkész – aprómunka nem képes megoldani a kiinduló problémát: elérni az alaphelyzet megváltozását, a szegénységet termelő rendszer meghaladását. Tisztában vannak azzal, hogy tevékenységük csupán életvédelmi „tűzoltó munka”: csak egyes rászoruló helyzetének alkalmi javításán fáradoznak. Ugyanakkor beletudnak nyugodni, beletörődnek ebbe a részlegességbe. Mivel az életet akarják menteni (az életben maradást segíteni), haspárti nézőpontból helyesen cselekszenek, amikor némelyek időleges túlélésére szavaznak.

Megtörtént eset az ötvenes évek Magyarországon. Egy hétgyerekes, keresztény nevelésű anya nagy ritkán elment a cukrászdába és – mintegy a család képviselőjeként – megevett egy krémet. „Ennyi gyereknek úgysem tudok süteményt venni” – mondta a szokását rosszállóan szóvá tevő szomszédoknak. Nem biztos, hogy viselkedése a legpozitívabb eljárás az ilyen helyzetekben. De a lehetetlennel (minden gyereke megvendégelésével) szembeni negatív magatartásként tanulságos: nem tesz úgy, mintha heroikus aprómunkával bármi esélye lenne tényleges kiutat találni. Így nem kelti azt az illúziót, hogy az ilyen jellegű probléma megoldható lenne az adott, fennálló körülmények között. Nem bocsátkozik bele olyan küzdelembe, amely eleve csak elveszíthető. (Vagyis csupán részeredményt – azaz haspárti eredményt kínál.)

A történet felidézése – visszautalva a Harapós Józsinál már jelzett értelmezési dilemmára – a karitativitástól eltérő beállítódás módszertani felvezetését célozta.

Vannak ugyanis, akik eleve úgy ítélik meg, hogy semmilyen adakozástól (sem egyszerű, sem bővített alamizsnálkodástól, illetve segélyezéstől) nem várható a szegények helyzetének érdemi megváltozása; adományok mennyiségi összegeződésétől nem lehet remélni a rászorultság felszámolódását. Ezért szerintük a tényleges feladat nem egyes szegények alkalmi megsegítése, hanem magának az egész szegénységnek a megszüntetése. Ebből következően nem érdemes, sőt kifejezetten káros ennél szerényebb célkitűzéssel foglalkozni. Érdemi változást ők kizárólag magának a szegénység rendszerének (a szegénység újatermelődési feltételeinek) a teljes felszámolásával tartanak lehetségesnek.

Ők is az élet javítására akarnak szavazni, de nem csupán véletlenszerűen és esetileg, hanem komplexen: minden honfitársuk, sőt embertársuk életheletőségére. Mivel hosszú távon akarnak az életre (az életheletőségek biztosítására) szavazni, nem az éppen útjukba kerülő rászorulókkal (adományozásukkal, segélyezésükkel) foglalkoznak, hanem átfogó társadalomszerkezeti megoldás esélyeinek a keresésével. Nevezetesen annak elősegítésével, hogy az emberiség történelmileg meghaladja a szegénységet termelő rendszert.

Akik a szegénység egész rendszerének meghaladását tekintik céljuknak és nem érik be ennél kevesebbel, fejpárti nézőpontból következetesen cselekszenek. Ebből a fejpárti nézőpontból a közönyös nem adakozó és a jószívű magánadakozó ugyanazon az oldalon áll – a rászorultság termelődését megszüntető feladat megkerülésének, elutasításának oldalán. A szociális aprómunka sem érinti az adakozásra szorulás teljes felszámolásának a problémáját. Sőt, tevékenységének témaválasztásával – szubjektív szándéka ellenére – megerősíti azt. A rászorultság tartósításának logikája szerint cselekszik. Ahhoz járul hozzá, hogy a mai koldusból holnap koldus legyen, vagyis a kolduslét újatermelődését segíti elő. (Adalék a témához: *Kit érdekel Koldus Józsi? Eszmélet*, 94.)

A humánus szándékú emberek fenti dilemmájának illusztrálására álljon itt egy egykor népszerű mese. Élt egyszer egy gonosz király, aki kegyetlenül sanyargatta a népét. Annyira sanyargatta, hogy azt már nem lehetett elviselni. Pontosabban: nem lehetett volna elviselni, ha nem lett volna a gonosz királynak egy jószágos lánya, aki mindig megvigasztalta a népét. Ezért a nép mégis tűrte, egyre csak eltűrte a sanyargatást és rettenetesen szenvedett. Ám egyszer szörnyű dolog történt: váratlanul meghalt a jószágos királylány és a nép vigasztalás nélkül maradt. Állandó vigasztalás nélkül azonban többé már nem volt képes elviselni a folytonos sanyargatást. Mivel nem tudott tovább tűrni, mi más tehetett? Kénytelen volt fellázadni és megdönteni a gonosz király uralmát.

Tapasztaljuk, hogy az utóbbi évtizedekben látványosan megbomlott az emberiség és lakóhelye közötti egyensúly. Egyre több kellemetlen figyelmeztető visszajelzést kapunk a természet oldaláról: globális felmelegedés, elsivatagosodás, időjárási szélsőségek, a tengerszint emelkedése, az ivóvízkészletek sorvadása, rezisztens kórokozók elterjedése, csökkenő mezőgazdasági hozamok, új fertőzőes megbetegedések stb. Vannak, akik nem aggódnak az új jelenségek miatt. Egyesek nemlétezőként vagy átmenetiként kezelik őket. Mások azt vallják, hogy a tudományos kutatás és a technika – miként eddig mindig – ezeket a problémákat is meg fogja oldani.

Míg egyesek rendületlenül bíznak a jövőbeni tudományos eredményekben, addig másokat komoly aggodalommal töltenek el a környezetpusztítás jelenségei. Ezért ők nem a tudományos-technikai optimizmusra, hanem az emberi életésélyek azonnali javításának szükségességére szavaznak. A Glóbusz rohamosan romló állapota miatt fontosnak tartják az emberiségre veszélyes folyamatok visszafordítását. Megpróbálnak – a maguk szintjén – valamit tenni ezért és különböző módokon megkísérik védeni a természeti környezetet.

Igyekeznek környezetkímélő szokásokra átállni és ezeket másoknál is meghonosítani.

Csökkentik a fogyasztásukat. Takarékoskodnak a nyersanyagokkal (vízfelhasználás stb.), mérséklik az energiaigényüket (szokások megváltoztatása, energiatakarékos háztartási gépek, világítás). Ahol lehet, áttérnek a megújuló energiákra. Töreksenek arra, hogy minél kevesebb hulladékot dobjanak a szemétkbe: az elhasznált, fölöslegessé vált tárgyakat újrahasznosítsák (szelektív hulladékgyűjtés). A környezetvédelmet népszerűsítő akciókat, kampányokat szerveznek: „Autómentes nap”, „Ne vásárolj semmit!” nap. (Egyáltalán nem logikátlan, de paradox melléktermék, hogy a környezetvédő indíttatások terjedésének hatására már külön – profitorientált – ökológiai ipari szektor, üzletág jött létre.)

Tudják, hogy csupán fogyasztói környezetvédelemmel nem lehet megmenteni a Földet. Hogy semmilyen mértékű takarékoskodás, szelektív hulladékgyűjtés, újrahasznosítás stb. nem elegendő a környezetromboló rendszer meghaladására. De ténylegesen mégis ez a célkitűzés kisebbik rossz, ezért ezen a területen teszik meg az erőfeszítéseiket. Számukra ezt írja elő a lelkiismeretük.

A környezetvédelem ilyen hívei tisztában vannak azzal, hogy semminemű aprómunka sem képes megoldani a kiinduló problémát: nem tudja megváltoztatni az alaphelyzetet, azaz felszámolni a rendszer környezetpusztító jellegét. Tisztában vannak azzal, hogy nem a Glóbusz természeti egyensúlyának megteremtésén, hanem csupán a közvetlen környezetet károsító egyes események eseti elkerülésén fáradoznak.

De mivel az életlehetőségeken akarnak – bármily csekély mértékben is – javítani, haspárti nézőpontból helyesen cselekszenek, amikor az alkalmi környezetkímélésre szavaznak.

Vannak, akik eleve abból indulnak ki, hogy a fogyasztás átalakítása vagy visszafogása nem mentesíti annak a természetrombolásnak a következményeit, ami a termelés területén keletkezik. Kampányokkal és spórolással nem lehet felmutatni érdemi eredményt. Fogyasztói szemléletváltással, környezetvédelmi „tűzoltások” mennyiségi összeadódásával nem érhető el az emberiség megmentése. A fogyasztói takarékoskodás nem ellensúlyozhatja a „romboló termelés” (Mészáros István) környezeti kártevését. Meglátásuk szerint a természeti egyensúly távlati (és hosszú távú) visszaállításának eszközei a termelés területén vannak. Tehát a kulcskérdés és kulcsterület a termelői környezetvédelem. Alapkövetelmény a fosszilis tüzelőanyagok használatának minimalizálása, a szénhidrogének kitermelésének beszüntetése, a szénbányászat leállítás. Az alternatíva kielezett, mert a rövid távú kényelem ára az emberiség (életfeltételeinek) elpusztítása.

Ők is az életre akarnak szavazni, de nem csupán alkalmilag és egyedileg, hanem átfogóan: valamennyi embertársuk életlehetőségére. Mivel hosszú távon akarnak az emberi életlehetőségek biztosítására, a természeti környezet – számunkra való – megmentésére szavazni, kénytelenek strukturális megoldásban gondolkodni. Ezért nem egyes esetleges környezetmentő akciókkal, hanem átfogó társadalomszerkezeti kiút keresésével foglalkoznak. Nevezetesen annak elősegítésével, hogy az emberiség történelmileg meghaladja a globális természetrombolás rendszerét (a természetrombolás árán termelő rendszert).

Akik a természetrombolás egész rendszerének meghaladását tekintik céljuknak és nem érik be ennél kevesebbel, fejpárti nézőpontból következetesen cselekszenek. Ebből a fejpárti nézőpontból a közönyös környezetszennyező és az önkéntes környezetkímélő magánfogyasztó egyazon oldalon áll: a természetromboló termelést strukturálisan megszüntető feladat halogatásának, mellőzésének oldalán. (A „tűzoltó” eredmények a tényleges megoldás ellenében hatnak, amennyiben nem az átfogó megoldás keresésére és követésére koncentrálnak.) A környezetvédelmi aprómunka is belül marad a természetromboló gazdasági rendszeren: nem a kiküszöbölésének feladatával foglalkozik. Tevékenységének témaválasztása – a szándékoktól függetlenül – objektíve támogatja ezt a rendszert.

Politikai aprómunka

Minduntalan tapasztaljuk, hogy politikusaink gyakran hoznak ésszerűtlennek tűnő, illetve nemcsak egyesek számára, hanem az egész társadalomra nézve is kedvezőtlen intézkedéseket.

Vannak, akik szerint – minden gyarlósága ellenére – jótétemény számunkra a politikusok által vezérelt államhatalom. Ha nem lennének hivatásos politikai vezetőink, nekünk magunknak kellene eldönteni, hogy milyen szabályok szerint éljünk, milyen viszonyokat alakítsunk ki, hogyan működünk együtt egymással, hogyan kormányozzuk, igazgassuk önmagunkat stb. Nekünk kellene megszervezni az együttélésünket, irányítani a közhatalmat – ami nem kevés fáradtsággal járna. Bármilyenek is a politikusaink, helyettünk végzik el ezt a munkát – időt és energiát takarítva meg számunkra.

Míg egyesek előnyösnek tekintik az uralmon levő kormányzat politikáját, addig mások elégedetlenek a politikai vezetők tevékenységével. Nem általában a közhatalom állami elkülönültségével, a pártrendszerrel és a képviseleti rendszerrel, hanem az éppen regnáló kormányzattal és pártokkal. Kifogásolnak bizonyos központi szabályozásokat, intézkedéseket, amelyek felügyelete alatt kénytelenek élni. Terhesnek érzik, amikor a választott képviselők önkényesen érvényesítik velük szemben a hatalmukat. A helyzet jobbra fordulását más pártoktól, valamilyen másik kormányzattól várják. Érvelnek a kormány lecserélésének szükségessége mellett, agitálnak a választópolgárok meggyőzéséért. A helyzet megjavítását ilyen politikai aprómunkáktól várják.

Tudják, hogy semmilyen kormányváltás nem számolja fel az embe-
rekkal, társadalommal szemben önállósult politikai uralom rendszerét és nem tünteti el a hivatásos politikusokat. Tudják, hogy bármelyik pártot segítik pozícióba, nem fog megszűnni a politikusoknak való alávetettség. De abban reménykednek, hogy talán valamivel jobb lesz. A meggyőződésüket követik, ezért nyugodt a lelkiismeretük. A kormányváltás hívei tisztában vannak azzal, hogy nem a lakosság hatalomra juttatásán, hanem csak egyes társadalmi csoportok kiszolgáltatottságának alkalmi csökkentésén fáradoznak. Mégis ezt teszik, mert – reményeik szerint – így elérhető a kisebbik rossz: minden érezhető enyhítés könnyít az állampolgárok helyzetén. Mivel az életkörülmények javítására akarnak szavazni, haspárti nézőpontból helyesen cselekszenek.

Vannak, akik nem bíznak a rendszeren belül maradó politikai aprómunkában. Ők abból indulnak ki, hogy az uralkodó pártok cseréjétől nem várható a politikai (a politikusoknak való) kiszolgáltatottság érdemi csökkenése. Érdemi változást kizárólag magának a centralizált bürokratikus állami politikának a teljes megszüntetésével tartanak lehetségesnek. Számukra az a legalapvetőbb probléma, hogy az emberek nem dönthetnek maguk az a őket érintő társadalmi kérdésekről. Hogy az életük, helyzetük feletti hatalom kérdésében hiányt szenvednek. Hogy sorsukon azért uralkodhatnak a politikai vezetők, mert ők – hatalmi deficitjük, hatalomszegénységük következtében – nem rendelkeznek szabadon önmaguk és közös ügyeik felett.

Miért ne rendelkezhetnének egy község, város, ország stb. lakosai saját maguk az életükről? Miért ne próbálhatnák meg maguk irányítani a sorsukat? Miért ne kísérlelhetnék meg közvetlenül ők létrehozni a társadalmi együttélésüket? Miért ne kormányozhatnák önmagukat? Szervezhetnék, gyakorolhatnák a saját közhatalmukat? Miért ne alakíthatnának ki egymással szabad együttműködést? Miért ne határozhatnának közös célokról, feladatokról és azok munkafedezetének biztosításáról? Miért ne dönthetnének az öngazgatás mellett? Ha valamely kérdésben önerőből esetleg nem lennének képesek megfelelően elboldogulni, még mindig alkalmazhatnának – nekik alárendelten – hozzáértő szakembereket.

Vannak tehát, akik az ilyen alternatíva felől nézve nem sokra értékelik a bürokratikus képviseleti demokrácián belüli változásokat. Szerintük nem a kormányok időről időre történő lecserélése, egyes társadalmi csoportok, rétegek alkalmi érdekérvényesítése, hanem a közhatalom egész politikai önállósulásának, elkülönültségének a megszüntetése a tényleges feladat. Úgy ítélik meg, hogy nem érdemes, sőt egyértelműen káros ennél kisebb célkitűzéssel foglalkozni. Önszerveződésben, az alkotmányos bürokratizmus rendszerétől eltérő kreatív megoldásokban gondolkodnak. Keresik az állami előírások, a törvényerőre emelt adminisztratív szabályok megkerülésének lehetőségeit. (Vö.: Hogyan nem védelmezzük államunkat. *Eszmélet*, 79.)

Ők is az életkörülmények javítására akarnak szavazni, de nem csupán időszakosan és esetileg, hanem komplexen: minden honfitársuk, sőt embertársuk hatalom részévé válásának (saját életére vonatkozó kérdésekkel kapcsolatban döntési helyzetbe hozásának) a lehetőségére. Mivel hosszú távon akarnak az emberek önrendelkezésének (önálló döntési, önkormányzási jogosultságainak) biztosítására szavazni, nem kisebb részeredmények esélyeivel foglalkoznak, hanem – bármily elvontnak, távolinak tűnjék is ez – átfogó társadalomszerkezeti megoldások keresésével. Nevezetesen, annak elősegítésével, hogy az ország (illetve az emberiség) történelmileg meghaladja a közhatalom politikai elkülönültségét (bürokratikus államot) termelő és újratermelő rendszert.

Akik az önállósult politikai hatalom egész rendszerének meghaladását tekintik céljuknak és nem érik be ennél kevesebbel, fejpárti nézőpontból következetesen gondolkodnak. Ebből a fejpárti nézőpontból tekintve minden politikai párt, miképpen a kormányzat támogatása és ellenzéki bírálata (az ellenzéki pártok ígéreteiben, a kormányváltásban való bízakodás) azonos oldalon áll: annak a szabad társadalmi önszerveződést gátló állami uralomnak az oldalán, amely állandósítja az állampolgárok politikai alávetettségét. A fennálló hatalom javítására irányuló apró munka nem befolyásolja a politikai kiszolgáltatottságot termelő rendszert. (Megkerüli meghaladhatóságának a kérdését). Sőt, tevékenységének témaválasztásával ténylegesen támogatja azt. A képviselőre való rászorultság újratermelésének, tartósításának logikája szerint cselekszik.

Rendszeresen találkozunk embertársaink tájékozatlanságával, tudatlanságával, illetve tájékozatlanságot, tudatlanságot tükröző viselkedésének különböző jelenségeivel.

Vannak, akiket nem zavar másoknak ez a hiányossága. Úgy gondolkodnak, hogy a tájékozatlan embert könnyebb befolyásolni, irányítani, mint a tájékozottat. Azt tapasztalják, hogy az önállóan, döntésképtelen ember jobban alárendelhető mások akaratának, mint a saját akarattal rendelkező. Ezért – meglátásuk szerint – a többiek tudatlansága előnyt jelent számukra a társadalmi versengés folyamatában. Javukra van, őket is szolgálja a többiek ismeretszegénysége. Gyakorlati érdekükben áll a tudatlanság (a tudatlanságban tartás) pedagógiájának fenntartása.

Míg egyeseket elégedettséggel tölt el, addig másokat komolyan nyugtalanít embertársaink tudáshiánya. Szükségesnek tartják a tájékozatlanság mielőbbi orvoslását. Igyekeznek minél több információval felkészíteni a különböző helyzetekre a szellemi szükséglet szenvedőket; felvértezni őket a váratlan események, kellemetlen meglepetések ellen. Az emberi butaságból eredő kiszolgáltatottság mérséklését, a tisztánlátás növekedését, terjedését a lexikális tudás mennyiségi gyarapodásától, összegeződésétől várják, remélik. Vallják, hogy a tudatlanság ellen ismeretterjesztő pedagógiai aprómunkával lehet és kell küzdeni.

Sejtik, hogy akármennyi információt juttatnak el az emberekhez, ettől nem fog megszűnni az önálló eligazodásra való képtelenségük. De a gyakorlatban mégiscsak ez a kisebbik rossz, mert az egyéni kiszolgáltatottság valamennyire csökkenhet. Ezért a lelkiismeretük megnyugtatása érdekében így kell cselekedniük. Tudják, hogy bármilyen áldozatkész aprómunkával sem lehet megoldani az alapproblémát: elérni, hogy az emberek jól tudjanak tájékozódni a társadalmi környezetükben. Hogy valóban értsék annak szerkezetét, működését. Tisztában vannak azzal, hogy csak a tájékozottság alkalmi javításán fáradoznak. De mivel az emberek életrevalóságának erősítésére akarnak szavazni, haspárti nézőpontból helyesen cselekszenek.

Vannak, akiknek az a meggyőződése, hogy önmagában a tájékozottságból (pláne a „jóltájékozottságból”) nem születik tájékozódási képesség. Csupán ismeretek gyűjtésétől, gyarapításától nem leszünk otthonosak a világban. Ettől nem várható érdemi változás: nem keletkezik tényleges elméleti és gyakorlati eligazodás. Ilyesféle otthonosság csak valamilyen megalapozott (a tapasztalati valóságon alapuló) világkép birtokában jöhet létre: felelős autonóm döntéseket erre támaszkodva lehet hozni. A különböző helyzetekben való döntési képességhez nem lexikális tudás (úgynevezett általános műveltség), hanem következetesen strukturált, rendszerszerű tudás, vagyis egységes világlátás segít hozzá. Sőt, az ismerethalmozás, az információk pusztán mennyiségi növelése (a mennyiségi tanulás) – a tájékozottság illúzióját keltve – valójában a

gyakorlati tudatlanság szolgálatában áll. A figyelemelterelés, mellébeszélés, ködösítés eszköze. Végző soron arra nevel, hogy elfogadjuk, természetesnek vegyük az önálló eligazodás hiányát és a vele járó – következményeiben, hatásaiban – elhibázott viselkedést.

Ezért a valódi feladatot olyan egységes világszemlélet megszerzését elősegítő oktatásban és tájékozódási lehetőségben látják, amely szakít a szisztematikus, rendszerszerű tudatlanság (a mennyiségi ismeretszerzés abszolutizálására való beállítottság) egész pedagógiai gyakorlatával. Úgy ítélik meg, hogy nem érdemes, sőt kifejezetten káros ennél szerényebb célkitűzéssel foglalkozni.

Ők is az életrevalóságra akarnak szavazni, de nem esetlegesen, hanem komplexen: minden embertársuk életrevalóságának lehetőségére (autonómiára, önmaga irányítására való képességére). Mivel hosszú távon akarnak az életrevalóság lehetőségének biztosítására szavazni, átfogó szemléletet (világképet) adó pedagógia megteremtését tartják fontosnak. Ennek feltételeként pedig olyan társadalmi viszonyok kialakításának elősegítését, amelyek történelmileg túllépnek a gyakorlati tudatlanságot termelő – mert a strukturális tudatlanságban érdekelt – rendszeren.

Akik a strukturális tudatlanság egész rendszerének meghaladását tekintik céljuknak és nem érik be ennél kevesebbel, fejpárti nézőpontból következetesen cselekszenek. Ebből a fejpárti nézőpontból az ismeretektől való távoltartás és az ismeretek pusztán mennyiségi gyarapítása ugyanazon az oldalon áll: a gyakorlati tudatlanságot megszüntető feladat figyelmen kívül hagyásának, tényleges elvetésének az oldalán. Az ismerethalmozó pedagógiai aprómunka sem segíti, hanem szintén érintetlenül hagyja a külső (uralmi vagy tekintélyi) irányításra szorultság felszámolásának a problémáját. Sőt, tevékenységének témaválasztásával – szubjektív szándéka ellenére – erősíti azt. A strukturális tudatlanság újratermelésének, tartósításának logikája szerint cselekszik.

*

A haspárti tiltakozás valamilyen jelenség elutasításáig és a jelenség azonnali elhárításának szándékáig (illetve ennek kísérletéig) jut el. Álláspontja a tagadás álláspontja. Cselekedete az elutasított jelenség fogságában, az által meghatározottan történik. Ez a végső, átléphetetlen módszertani határa a haspárti tiltakozásnak.

A fejpárti tiltakozás – lehetősége szerint – nem közvetlenül, hanem állítás (szerkezetcsere) által tagadja a nem kívánt jelenséget. Így kritikája ténylegesen nem magára a jelenségre, hanem annak kiváltó okaira (történelmi, illetve strukturális kiváltó okaira) irányul. Az elutasított jelenség megszüntetését a kiváltó okok felszámolásának, illetve a régi struktúra (rendszer) helyébe lépő pozitív megoldás megvalósulásának melléktermékeként fogja fel.

Némiképp általánosítva azt is mondhatjuk, hogy a teljes megoldás a „nagyobbik jót”, a részsiker, részleges eredmény pedig a „kisebbik rosszat” jelenti, képviseli. Az elméletalkotás területén ez valóban így van. És ténylegesen komoly pedagógiai jelentősége van annak, hogy tudatosítsuk ezt az elméleti összefüggést, igazságot. Ugyanakkor látnunk kell, hogy a gyakorlatunk nem feltétlenül ilyen „maximalista”. Gyakran megesik, hogy hiába tudjuk a „legnagyobb jót”, különböző okok miatt mégsem azt tesszük. Sőt, kiélezett helyzetekben még az is előfordulhat, hogy valamilyen – elmélet szerinti – „kisebbik rossz” bizonyul a konkrét, gyakorlati „legnagyobb jónak”.

Magyar katonák három „partizángyanús” civillel ásatják meg saját sírjukat a Sztarij Oszkoltól délkeletre fekvő polnikovói erdő térségében. 1942. július 21. (Mélión József fhdgy. felvétele)